

نقش مساجد در افزایش و ترویج فرهنگ مطالعه

ماشاءالله کاریخش راوری

چکیده

نگارنده با معرفی کتاب به عنوان یکی از مهم‌ترین ابزارهای فرهنگی که در طول قرون متمادی همواره عامل مهمی در تضمین رشد و پویایی جوامع بشری بوده و همچنان جایگاه خود را حفظ کرده، توجه به آن را شاخصه رشد فرهنگی و ملی هر کشور دانسته، به نقش مطالعه و کتاب‌خوانی در زندگی انسان اشاره و با ارایه آماری در مورد وضع موجود، پیشنهاداتی را تحت عنوان چه باید کرد؟ مطرح ساخته است و در این راستا از مشارکت مردم در تأسیس کتابخانه‌ها و ایجاد صندوق خرید کتاب و تجهیز کتابخانه‌های مساجد، بهینه‌سازی کتابخانه‌های موجود، آگاه ساختن همه مردم از نقش کتاب در زندگی معرفی کتاب، دعوت از صاحب‌نظران، تشکیل انجمن‌ها و گروه‌های علمی و فرهنگی، راه‌اندازی بخش کودکان و نوجوانان، استفاده از روش باز و برقراری ارتباط بین مساجد و مدارس منظم ساختن کتابخانه‌ها و برگزاری مراسم هفته کتاب مساجد، یاد نموده و در پایان پیشنهادات و راه‌کارهایی را پیش‌رو نهاده است.

اشاره

حقیقت نگار وجود و عدم
نخستین سرآغاز آغازهاست

به نام خداوند لوح و قلم
خدایی که داننده رازهاست

« ان الله لا يغير ما بقوم حتى يغيروا ما بأنفسهم »

کتاب از جمله مهم‌ترین ابزارهای فرهنگی است که در طی قرن‌های متمادی، همواره عاملی مهم در تضمین، رشد و پویایی جوامع بشری بوده و در عین رشد روزافزون رسانه‌ها و ابزارهای پیشرفته دیگر، همچنان جایگاه یگانه خود را حفظ کرده است.

میزان توجه به کتاب و کتابخوانی، نشانگر رشد فرهنگی و ملی هر کشور است و امروز تعداد کتاب‌ها و نشریه‌های منتشر شده هر کشور در طی سال، کتابخانه‌ها، کتابخوان‌ها، نویسندگان، مترجمان و ناشران، به‌عنوان معیارهای اساسی و مهم توسعه یافتگی کشورها، استفاده می‌شود. همچنین بی‌توجهی به کتاب و کتابخوانی، یک بیماری فرهنگی و اجتماعی به حساب می‌آید که ناشی از فراگیر نشدن فرهنگ مطالعه و کتابخوانی در بین اقشار گوناگون جامعه است و می‌تواند در دراز مدت، ضربه‌های جبران ناپذیری بر پیکره فرهنگ کشور وارد کند.

بنابراین، گسترش فرهنگ مطالعه و کتابخوانی، توسعه کتابخانه‌ها، چاپ و انتشار کتاب و شیوه بهره‌گیری از این ابزار بی‌رقیب فرهنگی، ضرورت رشد و تعالی جامعه است و در این میان، ایجاد رغبت و عادت به مطالعه و کتابخوانی در بین خانواده‌ها و کودکان و نوجوانان، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. وظیفه ما ایجاب می‌کند که برای آگاه کردن نوجوان و جوانان این مرز و بوم، همت گماریم و با تشویق آنان به خواندن مطالبی که در جهت سعادت و پیشرفت ایشان مؤثر است، زمینه رشد علمی و فرهنگی آنان را فراهم کنیم.

نگاهی گذرا به علل موفقیت کشورهای پیشرفته جهان، مبین این واقعیت است که بخشی عظیم از این توفیقات مرهون توجه به نسل نوجوان و جوان آن کشورها و سرمایه‌گذاری در جهت رشد و شکوفایی استعدادها و توانمندی آنان بوده است؛ زیرا کودکان و نوجوانان، همیشه به‌عنوان عظیم‌ترین سرمایه‌ها و ذخایر معنوی کشور مطرح هستند.

برهمن اساس و با عنایت به جوان بودن جمعیت کشور ما، آموزش دادن و آگاهی بخشیدن به چند میلیون کودک، نوجوان و جوان این مرز و بوم، از جمله شالوده‌های اساسی در تحقیق توسعه و پیشرفت همه جانبه کشور سرفراز ایران و گامی در جهت پیشبرد هدف‌های والای نظام مقدس اسلامی است و کتاب و کتابخوانی در این خصوص، نقشی بسیار مهم و اساسی دارد که باید بیش از پیش، به آن توجه نشود.

متأسفانه، از آن جا که فرهنگ مطالعه و کتابخوانی در جامعه ما، هنوز جایگاه خود را به دست نیاورده و از وضعیتی نامطلوب برخوردار است، لذا باید برای عادت دادن کودکان و نوجوانان و سایر اقشار جامعه به مطالعه و کتابخوانی، چاره‌ای جدی بیندیشیم.

نقش مطالعه و کتابخوانی در زندگی انسان

شاید برای بعضی این سؤال پیش آید که مطالعه و کتابخوانی، چه نقشی اساسی در زندگی انسان و به ویژه کودکان و نوجوانان دارد که این همه بر آن تأکید می‌شود؟ بدون تردید دستیابی به پاسخ صحیح این سؤال، خود مقدمه‌ای برای فراهم کردن شرایط مناسب برای مطالعه کودکان و نوجوانان است.

انسان، موجودی کمال گراست و با سکون و سکوت سازگاری ندارد. او همیشه به دنبال راهی است که يك قدم پیش گذارد و گره‌ای از مشکلات خود بگشاید، بنابراین او برای پیشرفت در عرصه‌های زندگی، احتیاج به شناختی نسبتاً کامل و همه جانبه از خود و جامعه دارد و باید با گذشته و آینده، ارتباط برقرار کند.

کتاب و کتابخوانی عاملی برای شناخت و رشد دینی، فرهنگی، اخلاقی و اجتماعی انسان است. با مطالعه است که انسان ساخته می‌شود، رشد می‌کند و برای حرکت آماده می‌شود. همچنین مطالعه کتاب، انسان را به مرزهای علم و دانش نزدیک می‌کند و او را به قله‌های رفیع معرفت و آگاهی می‌رساند.

آیین مقدس اسلام، درباره فراگیری علم و دانش، سفارش فراوان نموده و آن را عاملی برای رشد، پویایی و تعالی جامعه برشمرده است. خداوند متعال می‌فرماید:

«خداوند کسانی از شما را که ایمان آورده و از دانش بهره گرفته‌اند،

به درجات رفیع می‌رساند»^۱.

همچنین از دیدگاه قرآن کریم، بین کسانی که از علم و دانش برخوردارند و کسانی که از این سرمایه ارزشمند بی‌بهره‌اند، تفاوت زیادی وجود دارد:

«هل یستوی الذین یعلمون والذین لا یعلمون»^۲.

«آیا آنان که می‌دانند، با آنان که نمی‌دانند؛ برابرند؟».

از پیامبر عظیم‌الشان اسلام نیز روایت شده است:

«هر کسی در جست‌وجوی دنیاست، باید دانش فرا گیرد و هر کس

به آخرت دل بسته است، باید از علم بهره گیرد و هر کس دنیا و آخرت

(هر دو) را می‌خواهد، بازهم گریزی از دانش آموزی ندارد».

و در جای دیگری می‌فرماید:

«اگر روزی بر من بگذرد که در آن روز، به علم و دانش من چیزی افزوده

نشود، آن روز، روز مبارکی نیست».

حضرت علی علیه‌السلام درباره اهمیت فراگیری علم و دانش، فرمایش زیبایی دارند:

«ای مردم! بدانید که کمال دین، به فراگیری دانش و عمل به آن است.

آگاه باشید که دانش‌آموزی بر شما، از مال اندوزی ضروری‌تر است؛ چرا که

روزی هرکس از جانب خداوند است که در اختیار وی قرار خواهد داد؛ اما علم

چنین نیست، بلکه علم در گنجینه‌ای نزد صاحبان خود نگهداری می‌شود.

به شما فرمان داده شده است که آن را به دست آورید و فرا گیرید».

امام صادق علیه‌السلام می‌فرماید:

«لقمان به فرزند خویش فرمود: پسر من! ساعاتی از شبانه روز را به مطالعه

^۱ . مجادله / ۱۱ .

^۲ . زمر / ۹ .

و تحصیل دانش اختصاص بده؛ زیرا اگر مطالعه را ترك كنى، دانش خود را ضایع خواهی کرد.»
امام سجاد علیه السلام می فرماید:
«اگر مردم می دانستند که تحصیل علم چه فوایدی دارد، در پی آن می رفتند، گرچه با ریختن خون دل و فرو رفتن در اعماق گرداب های پرخطر باشد.»
و در همین زمینه امام صادق علیه السلام می فرماید:
«دوست دارم با تازیانه بر سر پیروانم بزنم تا ژرف نگر و محقق گردند.»
چرا که به گفته امام علی علیه السلام:
«آن که پیوسته از دانش دانشمندان بهره نگیرد، رفته رفته عقلش می میرد.»
مقام معظم رهبری هم اشاره ای زیبا به اهمیت کتاب دارند:
«در اهمیت عنصر کتاب برای تکامل جامعه انسانی، همین بس که همه ادیان آسمانی و رجال بزرگ تاریخ بشری، از طریق کتاب جاودانه مانده اند و روابط فرهنگی جامعه بشری نیز از پوشش کتاب و مبادلات فرهنگی تقویت شده است.»^۳
شادروان دکتر علی شریعتی هم عقیده داشت:
«سخن گفتن درباره کتاب دلیل آوردن برای آفتاب است.»
همچنین می فرمود:

«کتاب، در این چهار دیواری های بسیار استوار و سیاه و نفوذناپذیری که گرفتارش هستیم، روزنه ای به سوی دشت است.»
از مجموعه این آیات و روایات و سخنان چنین استفاده می شود که آدمی برای رشد و تعالی، و رسیدن به سعادت و موفقیت، راهی جز فراگیری علم و دانش و بهره گیری از فکر و اندیشه خردمندان ندارد و این کار نیز بدون استفاده از کتاب و مطالعه امکان پذیر نیست. بنابراین، کودکان و نوجوانان هنگام باز کردن کتاب، در حقیقت درهای سعادت و خوشبختی را به روی خود می گشایند، تا در مسیر ترقی و پیشرفت گام بردارند.
علی رغم تأکید دین مبین اسلام و بزرگان و دانشمندان بر دانش اندوزی، و سابقه درخشانی که در این زمینه داریم، با این حال هم اکنون وضعیت مطلوبی نداریم. آمار و ارقام از پایین بودن میزان مطالعه و کتاب خوانی و کتاب خواهی در کشور ما حکایت دارد، در حالی که نگاهی به گذشته ها نشان می دهد که ایران از جمله مراکز مهم فرهنگ و تمدن جهان بوده است.
«ایران طی قرون نخستین اسلامی بیش از ششصد کتابخانه داشت که آوازه ای برخی از آنها در سراسر جهان پیچیده بود. همین عامل باعث شد تا بسیاری از دانشمندان از دورترین نقاط جهان اسلام یعنی اندلس و دیگر نقاط به ایران بیایند و از کتابخانه ها و مراکز فرهنگی آن بهره ها ببرند.»^۴

کتابخانه مساجد هم در گذشته نقش مهم در ترویج و گسترش فرهنگ غنی اسلام داشته است. کتابخانه در حوزه مساجد اسلامی از پیشینه ای کهن و ارج و منزلت والایی برخوردار است. تاریخ تمدن اسلامی در طی قرون گذشته بیانگر این حقیقت است که کتابخانه به عنوان نهاد فرهنگی - آموزشی، از ارکان اساسی مساجد بوده است. تأسیس کتابخانه در مساجد سبب ارزش و قداست آن است و همواره در گوشه و کنار ممالک اسلامی مورد توجه خلفا، حکام و امرا و دولت های فرهنگ دوست و مردم مسلمان بوده است. بنابراین از بدو پیدایش مساجد و جوامع به ویژه در مراکز اصلی حکومت ها کتابخانه ای نیز برای آنها ایجاد می شد و لذا کمتر مسجدی در ایران قدیم بود که کتابخانه ای نداشته باشد.

^۳ . دفتر رهبری ۱۳۸۲ : ۱۲ .

^۴ . فرحزاد ۱۳۷۵ : ۱۳۹ .

«اسلام ذاتا تمدن ساز و فرهنگ پرور است و لذا همان‌طور که تاریخ پرافتخار اسلام و ملل اسلامی نشان داد، مساجد به عنوان بارزترین و برجسته‌ترین عامل معرفی اسلام از روز نخست نمایانگر همه وجوه فرهنگی، سیاسی، اجتماعی و عبادی مسلمین بود و لذا غنی‌ترین رشد و توسعه و عالی‌ترین شکوفایی را در مساجد اسلامی می‌بینیم. شکوفایی بی‌نظیر تمدن و فرهنگ اسلام در سرزمین ایران (به ویژه در قرون نخستین) حاکی از شعور باطنی و زمینه فرهنگی جامعه ایران بوده است و کتابخانه‌های مساجد، مدارس و غیره که در این باره برپا بوده‌اند، بیانگر عمق علاقه ایرانی به کتاب و کتاب‌خوانی و فرهنگ اسلام بود»^۵.

دکتر زیگرید هونکه، مستشرق اروپایی هم به وجود کتابخانه در همه مساجد آن زمان اشاره کرده است.

مقام معظم رهبری با ابراز نگرانی از پایین بودن میزان مطالعه در کشور ایران، اسلام را پرچمدار کتاب‌خوانی معرفی می‌کند:

«هر زمان که به یاد کتاب و وضع آن در جامعه می‌افتم، قلباً غمگین و متأسف می‌شوم و این به لحاظ آن است که در کشور ما (به هر دلیلی) تعداد کتاب باید حداقل ده برابر این میزان، رواج و توسعه و حضور داشته باشد. اگر به دلیل پرچمداری تفکر اسلامی و حاکمیت اسلام به حساب بیاورید، این معنا صدق می‌کند؛ چون اسلام به کتاب و خواندن و نوشتن، خیلی اهمیت می‌دهد. اگر هر منصفی به بیانات نبی مکرم اسلام و ائمه علیهم‌السلام و پیشوایان اسلام توجه کند و ببیند که این‌ها در چه زمانی به کتاب و کتاب‌خوانی دعوت می‌کردند و فرا می‌خواندند، همه افسانه‌ها از ذهنش شسته خواهد شد و خواهد فهمید که دشمنان اسلام راهی جز این نداشتند که افسانه‌های کتاب‌سوزی و کتاب‌ستیزی را بر سر زبان‌ها بیندازند؛ چون اسلام پرچم دار کتاب‌خوانی است»^۶.

با تصویب قانون تأسیس و نحوه اداره کتابخانه‌های عمومی کشور مصوب جلسه ۱۷ اسفند ۸۲ مجلس شورای اسلامی، روزه‌ها و زمینه‌های نو و گسترده به سوی دستیابی به پیشرفت و توسعه در حوزه مربوط به کتابخانه‌ها و نیل به اهداف ذاتی و وجودی آن‌ها به وجود آمده است و پیش‌بینی‌های انجام شده در این قانون مبنی بر همکاری و همیاری تمام نهادها و دستگاه‌های اجرایی از جمله شهرداری‌ها، نوید بخش تحولی شگرف و اساسی و آتیه‌ای درخشان در عرصه رونق و اعتلای کتاب و ترویج فرهنگ مطالعه و کتاب‌خوانی است، اما هنوز تا رسیدن به نقطه مطلوب فاصله‌ای بسیار داریم و زمان مدیدی طول می‌کشد تا بر موانع موجود فایق آییم.

جدول زیر وضعیت کتابخانه‌های کشور را براساس شاخص IFLA نشان می‌دهد^۷ :
استاندارد بین‌المللی ایفلا و کتابخانه‌های عمومی

مقایسه شاخص ایفلا

برای جمعیت بی‌الای ۵۰/۰۰۰ تن یک کتابخانه وجود دارد. برای هر ۴۰/۰۰۰ تن یک کتابخانه وجود دارد. برای هر ۲/۰۰۰ تن ۳ صندلی با وجود داشته‌باشد به ازای هر ۳/۰۰۰ تن ۲ صندلی وجود دارد به ازای هر تن باسواد ۲ جلد کتاب باید باشد به ازای هر ایرانی باسواد کم‌تر از یک جلد کتاب وجود دارد. این فاصله وقتی بیشتر رخ می‌نماید که نگاهی به تلاش‌های دیگران در این عرصه بیندازیم، به ویژه تلاش‌هایی که برای جنگ فرهنگی علیه ایران و انقلاب اسلامی و برای جلوگیری از گسترش آن سازماندهی شده است. جنگ فرهنگی استکبار جهانی علیه انقلاب اسلامی نبرد تمام عیار و همه‌جانبه است که با استفاده از روش‌های مستقیم و غیرمستقیم به اجرا در آمده است و هر یک دارای برنامه‌های کوتاه مدت و دراز مدت است تا از گسترش فرهنگ انقلاب جلوگیری نماید.

از جمله مهم‌ترین اقدامات مستقیم، ایجاد مراکز آموزشی و فرهنگی مانند تأسیس مدارس، مساجد، کتابخانه‌ها و دانشگاه‌هاست. همچنین انتشار کتاب و مجله در سطح بسیار وسیع و بالایی صورت می‌گیرد، طبق آمار کنگره آمریکا، در طول یک سال مجموعاً سی و چهار هزار کتاب بر ضد جمهوری اسلامی و انقلاب اسلامی چاپ و منتشر شد که خود نشانگر همکاری

^۵ . امیری ۱۳۸۴ : ۳۹ .

^۶ . دفتر مقام رهبری ۱۳۸۲ : ۵ .

^۷ . به نقل از مدیریت امور کتابخانه‌های عمومی استان کرمان، ۱۳۸۴ : ۴ .

همه جانبه نظام کفر جهانی در این زمینه است.

«اخیرا بزرگ‌ترین چاپ‌خانه خارج از اروپا و آمریکا که از نظر امکانات و پیچیدگی در ردیف چاپخانه‌های طراز اول دنیاست؛ با صرف هزینه‌ای معادل دویست میلیون دلار در عربستان احداث شده است. این چاپخانه بخشی از مجموعه عظیم تبلیغی، فرهنگی و انتشاراتی است که قادر است سالانه بیش از ده میلیون جلد کتاب چاپ و در سراسر دنیا منتشر نماید. فعالیت برضد فرهنگ اسلامی - شیعی، محور اصلی کار این مجموعه است»^۸.

«هم‌چنین از جمله اقدامات آژانس ارتباطات بین‌المللی آمریکا (همکار نزدیک سازمان سیا) که فعالیت خود را از آوریل ۱۹۷۸ م آغاز کرده، انتشار دوازده مجله به بیست دو زبان، تأسیس کتابخانه‌ها و مرکز فرهنگی و تبلیغی در کشورهای گوناگون، و توزیع سالانه پنج میلیون نسخه کتاب به بیست و پنج زبان در این کشورهاست»^۹.

در چنین وضعیتی است که باید تلاشی همه جانبه را برای گسترش فرهنگ و مطالعه و کتاب‌خوانی آغاز کنیم و از تمام ابزار و امکانات برای رسیدن به این هدف بهره بگیریم. اما از کجا آغاز کنیم، آیا دیر نشده است؟ و...

متأسفانه این موضوع در صدر مشکلات زندگی امروز شهروندان ایرانی نیست ولی تلاش برای بهبود آن مانند هر فعالیت فرهنگی دیگری لازم است و به زمان نیاز دارد. فرهنگ‌سازی و تلاش همه جانبه برای تغییر نگرش‌ها زمانی بسیار می‌طلبد، اما برای این کار، هیچ وقت دیر نیست و از هم اکنون باید دست به کار شویم.

چه باید کرد؟

برای نهادینه کردن و ترویج فرهنگ مطالعه و کتاب‌خوانی در جامعه باید از همه امکانات و ابزارهای موجود بهره بگیریم، به ویژه از مساجد که سابقه دیرینه و درخشانی در این عرصه دارند. ما با وجود مساجد متعدد در هر شهر و محله، از امکانات بسیار ارزشمندی برخورداریم. از آن جا که از جمله توصیه‌های مهم کارشناسان، برای ترویج فرهنگ مطالعه و کتاب‌خوانی، توسعه کتابخانه‌های عمومی در هر محله است بنابراین کتابخانه‌های مساجد می‌توانند این خلأ را برطرف کنند و براین اساس مهم‌ترین ویژگی کتابخانه‌های مساجد این است که امکان دسترسی به کتاب را آسان می‌کند.

برخی تحقیقات نشان می‌دهد جوانان وجود کتابخانه را از جمله مهم‌ترین جاذبه‌های مساجد می‌دانند. به عنوان نمونه نتایج به دست آمده از یک پژوهش در استان کرمان نشان می‌دهد که عوامل زیر در جذب جوانان مؤثر بوده است:

۱. وضعیت ظاهری مسجد، ۸۱/۱ درصد؛
۲. طولانی نشدن نمازهای جماعت، ۷۲/۲ درصد؛
۳. امام جماعت مسجد، ۶۹/۸ درصد؛
۴. کتابخانه مسجد، ۵۵/۶ درصد؛
۵. فعالیت کانون‌های فرهنگی مساجد، ۵۴ درصد؛
۶. هیأت امنای مسجد، ۳۶/۶ درصد.

همان‌طور که ملاحظه می‌شود، کتابخانه تأثیر بسیاری در جذب نوجوانان و جوانان به مسجد دارد.

بعد از انقلاب اسلامی در بیشتر نقاط ایران در کنار مساجد کتابخانه عمومی تأسیس شده است. بنا بر گزارش رسمی، کتابخانه‌ها از طریق ستاد رسیدگی به امور مساجد و زیر نظر رهبری اداره می‌گردند و علاوه بر کمک‌های مردمی، از کمک ارگان‌های دولتی نیز بهره‌مند می‌شوند. هیأت امنای کتابخانه‌های عمومی کشور در سال ۱۳۷۵ واحدی تحت عنوان مدیریت کتابخانه‌های عمومی مساجد دایر نمود. این مدیریت هم‌اکنون در حال بررسی وضعیت کتابخانه‌های مساجد است. کارمندان این کتابخانه‌ها را کودکان و نوجوانان داوطلب تشکیل می‌دهند.^{۱۰}

براساس آمار دیگری، اعضای کتابخانه‌های مساجد در سال ۱۳۸۰ حدود دویست و شصت هزار تن بوده است. بر همین اساس حدود ۷ هزار کتابخانه در مساجد کشور وجود دارد که به لحاظ محدودیت بودجه و امکانات تنها ۱۳۷۵ کتابخانه تحت پوشش اداره کتابخانه‌های مساجد کشور است.

مقایسه این آمارها با تعداد ۵۷/۶۳۵ مسجد که براساس سرشماری سال ۱۳۷۵ در کشور

^۸ . منصورى ۱۳۷۴ : ۵۴ .

^۹ . همان : ۲۱ .

^{۱۰} . امینی ۱۳۸۴ : ۴۴ .

وجود دارد، نشان می‌دهد هنوز تلاش بسیاری لازم است تا بتوانیم از این امکانات برای رشد و تعالی نوجوانان و جوانان بهره بگیریم.

تأسیس کتابخانه و مراکز فرهنگی در جوار مساجد از جمله نیازهای اساسی امروز است. با این کار زمینه حضور گسترده نوجوانان و جوانان علاقه‌مند در پایگاه معنوی مسجد بیش از پیش فراهم شده و در کنار بهره‌مندی از این مکان، فرصت تقویت بنیه اعتقادی آنان فراهم می‌آید. اگر جاذبه‌های لازم برای حضور جوانان و نوجوانان وجود نداشته باشد، نمی‌توان به حضور مداوم و مستمر آنها در مسجد امیدوار بود. جوانی که پا به مسجد بگذارد هویت اسلامی و ایرانی خود را حفظ کرده و دیگر اسیر توطئه‌های شوم دشمنان نخواهد شد و در دام رنگارنگی که برایش گسترده‌اند، گرفتار نخواهد شد.

«سال‌ها پیش رهبر انقلاب، پرده از وجود توطئه فرهنگی گسترده‌ای علیه جوانان مسلمان و انقلابی این مرز و بوم برداشتند و فرمودند: دشمنان اسلام امروز با استفاده از شیوه‌های بسیار زیرکانه و شیطنانی جنگ تمام عیار فرهنگی علیه ملت ما به راه انداخته‌اند. آنان قصد دارند تا نسل جوان ما را که نیروی مدافع کشور و همیشه حاضر در صحنه‌های کار و عمل، خودسازی، تربیت علمی و تحقیقی و پیشرفت بوده است، به تدریج تباہ کنند. آنان تلاش می‌کنند تا ذهن و فکر نیروی جوان کشور را تحت تأثیر تبلیغات گوناگون قرار دهند و آن را نسبت به حقایق مقدس اسلامی که به عنوان پایه‌ها و ستون‌های اصلی اعتقادی شناخته شده‌اند، بی‌اعتنا و سست کنند»^{۱۱}.

به این حقیقت واقف بودند که اگر برای پیشگیری از این جنگ و توطئه فرهنگی تلاش کنیم، آینده جامعه مشکلات بسیاری مواجه خواهد شد. تأکید مقام معظم رهبری بر ترویج فرهنگ مطالعه و کتاب‌خوانی در جامعه نشان می‌دهد که ایشان توسعه کتابخانه‌ها و انتشار کتاب‌های مفید و سازنده را از جمله ابزارهای مهم در مقابله با این تهاجم خانمان‌برانداز می‌دانند. هم‌اکنون دارا بودن دست کم ۱۰۰ متر مربع فضا برای ایجاد کتابخانه در مساجد شهری و ۷۰ متر مربع فضای اختصاصی برای ایجاد کتابخانه در روستاها ضروری است. میزان سهمیه سالانه کتاب برای کتابخانه‌ها پانصد کتاب است که براساس درجه‌بندی کتابخانه‌ها و تعداد اعضا و مراجعان و مساحت کتابخانه‌ها متفاوت است.

مشارکت مردم در تأسیس کتابخانه‌های مساجد

خوشبختانه اعتقادات دینی مردم ایران موجب شده است، مساجد بزرگ و وسیع در گوشه و کنار این کشور ساخته شود، همکاری و مشارکت در ساخت مسجد به عنوان کار خیر و سنت حسنه از دیرباز وجود داشته است. اگر بتوانیم جامعه را آگاه سازیم که کتابخانه هم می‌تواند به عنوان بخشی از ساختمان مساجد دارای کارکرد فرهنگی مثبت باشد، قطعاً گامی مهم در راه توسعه فرهنگ مطالعه و کتاب‌خوانی برداشته‌ایم. نهادهای مسئول باید به این سمت حرکت کنند که ضمن توجیه متولیان امر، در ساخت مساجد جدید به فضای کتابخانه هم توجه شود. در مساجد فعلی هم می‌توان با توجه به شرایط هر منطقه، فضایی را برای کتابخانه در نظر گرفت و حتی با اجازه کردن محلی در نزدیکی مسجد برای تأسیس کتابخانه اقدام کرد. مردم باید به این باور برسند که، به همان اندازه که مسجد به فرش و سایر امکانات نیاز دارد، به کتابخانه و کتاب هم احتیاج دارد و چه بسا تأثیر کتاب مناسب در تقویت بعد اخلاقی، اعتقادی و علمی انسان چنان عمیق باشد که اثر آن به عنوان باقیات الصالحات تا قرن‌ها پا برجاست.

اختصاص يك صندوق به خرید کتاب و تجهیز کتابخانه

از آن جا که معمولاً افراد با نیت‌های خاصی به مساجد کمک می‌کنند، می‌توان صندوقی برای خرید کتاب و تجهیز کتابخانه در نظر گرفت. آگاه کردن مردم در باب ارزش و اهمیت کتاب و نحوه مشارکت آنان در این امر زمینه کمک بیش از پیش به کتابخانه مسجد را فراهم خواهد کرد. این کار نه تنها از اختلاف نظرهای احتمالی برای اقدام در این زمینه پیشگیری می‌کند، بلکه باعث فرهنگ‌سازی هم خواهد شد.

اگر امکان اختصاص جای مناسبی برای کتابخانه در مساجد یا در جوار آنها وجود ندارد، می‌توان موقتاً با گذاشتن چند کمد و ویترین زمینه بهره‌مندی علاقه‌مندان از کتاب را فراهم آورد.

با اعمال مدیریت صحیح و حفظ قداست مسجد و رعایت جوانب کار، و جلوگیری از هرگونه مزاحمت برای نمازگزاران، می‌توان فضایی فراهم آورد که نوجوانان و جوانان در مسجد به مطالعه کتاب‌های مورد علاقه خود بپردازند یا آنها را به امانت بگیرند. برای دستیابی به نتیجه بهتر باید هر کمد به گروه سنی مشخصی اختصاص یابد. این کار موجب سهولت دسترسی

^{۱۱} . فتح آبادی ۱۳۷۱ : ۸ .

و ترغیب علاقه‌مندان به کتاب‌های مورد نظر می‌شود. راه‌اندازی کتابخانه و تلاش برای توسعه و تقویت آن اقدامی ضروری و مؤثر و بسیار ارزشمند است، اما نکته اساسی که باید همواره مورد توجه باشد این است که نقش مسجد در ترویج فرهنگ مطالعه و کتاب‌خوانی تنها در تأسیس کتابخانه و تهیه کتاب خلاصه نمی‌شود، بلکه مسجد به عنوان پایگاه علمی و آموزشی باید اساس کار خود را بر آموزش بگذارد. کسانی که پشت سر امام جماعت، به نماز می‌ایستند، به او اعتماد دارند و سخنانش را می‌پذیرند و برای او احترام قائل‌اند.

امام جماعت باید در کنار آموزش احکام و معارف اسلامی و مسائل ضروری دیگر به تبیین ارزش و جایگاه علم و دانش‌اندوزی از دیدگاه قرآن و عترت بپردازد و اهمیت و نقش کتاب را در توسعه و ترویج علم و دانش و بالا بردن آگاهی مسلمانان بیان کند. جامعه باید بداند که علم و دانش به آدمی توان می‌بخشد و او را از اعماق هولناک ضلالت و گمراهی به اوج قله‌های سعادت و خوشبختی رهنمون می‌شود و در همه حالات کتاب ابزاری مناسب برای افزایش علم و آگاهی است و اگر خداوند متعال در قرآن کریم به قلم و کتاب سوگند می‌خورد.^{۱۲} شاهدهی بر این مدعاست.

نوجوان و جوان مسلمان باید بداند در آیات و روایات متعددی به اهمیت و ارزش علم و دانش اشاره شده است. تا آن جا که جویندگان علم و دانشمندان، سعادت همراهی و همنشینی با پیامبران و اولیای الهی را پیدا می‌کنند و چنان عزت و عظمتی می‌یابند که مورد ستایش ملائکه الهی قرار می‌گیرند. آن‌ها باید بدانند چرا تلاش در راه فراگیری علم و دانش چون جهاد در راه خدا قلمداد می‌شود و قلم دانشمندان افضل بر خون شهیدان می‌گردد و زمانی که از سر همه این‌ها آگاه شوند، کتاب و مطالعه و پژوهش نزد آنان ارزشمند می‌شود و نیازی اساسی به حساب می‌آید، و آن وقت اگر مسجد هم کتابخانه و کتاب نداشته باشد، علاقه‌مندان به جستجوی کتاب‌های مورد علاقه خود خواهند رفت.

امام جماعت آگاه و عالم باید به پدران و مادران بیاموزد که چگونه کتاب حس کنجکاوای کودکان و نوجوانان را ارضا می‌کند و موجب رشد، آگاهی و خلاقیت آنان می‌شود و این که خانواده چه نقشی در تقویت توانایی‌های کودکان و ترویج فرهنگ مطالعه و کتاب‌خوانی دارد و مهم‌تر از همه چگونه می‌توان با مطالعه زندگی بهتری داشت و فرزندان خوبی تربیت کرد و مسائلی از این قبیل.

او باید از همه راه‌های ممکن استفاده کند تا عطش مطالعه را در نسل جوان ایجاد کند، به سان تشنه‌ای که به دنبال آب بگردد.

«این از بدیهیات است که تا کسی در خود احساس تشنگی نکند، هرگز به دنبال آب نمی‌رود و اگر هم درباره آب سخن گفته شود، چون برای او جاذبه‌ای ندارد، توجهش را جلب نمی‌کند؛ اما هنگامی که تشنگی حاصل شد، یعنی جاذبه‌ای در درون برای آب به وجود آمد، دیگر خود آب، لفظ آب، صدای آب، سمت و جهت آب همه و همه برای او جالب توجه، دلربا، زیبا و جذاب خواهد بود».^{۱۳}

آن وقت است که پدر و مادر کودک و نوجوان ما برای یافتن کتابی که عطش دانستن او را سیراب کند، خودش به جستجوی کتاب خواهد رفت

کتابخانه‌های موجود

مساجدی که دارای کتابخانه هستند باید ضمن برنامه‌ریزی مناسب شرایط استفاده‌ی مطلوب علاقه‌مندان از این فضاهای فرهنگی را فراهم آورند. از جمله این شرایط می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

۱. استفاده از کتابدار شایسته: از جمله اقدامات مهمی که باید صورت گیرد، استفاده از کتابداران ثابت و آگاه است، این افراد حتی اگر متخصص رشته کتابداری هم نباشند، باید علاقه‌مند به این کار باشند و حداقل دوره‌های تخصص کوتاه مدت را بگذرانند.

کتابدار نقشی مهم در جذب افراد علاقه‌مند و به ویژه کودکان و نوجوانان دارد و اگر نتواند به وظیفه خود عمل کند، ممکن است شرایطی را فراهم آورد که افراد از کتابخانه و مطالعه فاصله بگیرند.

هر کس در دنیای پیچیده امروز نتواند خود را با پیشرفت‌ها هماهنگ کند، موفقیت چندانی به دست نخواهد آورد.

^{۱۲} . فلم / ۱ .

^{۱۳} . کریمی ۱۳۸۱ : ۱۰۶ .

«کتابداران مرشدی هندی به نام «رانگاناتان» دارند؛ ریاضی‌دانی که در انگلیس تحصیل کرد و در هند به لحاظ روح ناآرام خود به کتابخانه تبعید شد و در همان کتابخانه پنج اصل کتابداری را ثبت و به جهان عرضه کرد؛ اصولی که بنیان تفکر جدید کتابداری شد.

پنج اصل رانگاناتان عبارت‌اند از:

۱. کتاب / اطلاعات برای استفاده است؛
۲. هر خواننده کتاب / اطلاعات خودش را نیاز دارد؛
۳. هر کتابی / اطلاعات خواننده خودش را دارد؛
۴. وقت خواننده / جوینده اطلاعات، طلاست؛
۵. کتابخانه (به هر شکل و نامی که مطرح باشد) نهادی پویاست».^{۱۴}

«در حالی که نگاه کتابدار با توجه به اصول دوم و سوم معطوف به مثلثی است که میان او، اطلاعات و خواننده به وجود می‌آید، در نیل به اصل چهارم کتابدار می‌کوشد تا با انجام دادن انواع خدمات فنی و تخصص در وقت خواننده صرفه‌جویی کند. در باره اصل پنجم بعضی از صاحب‌نظران عقیده دارند، کتابدارانی که صرفاً به دنبال راضی نگه داشتن مخاطب‌اند کتابدار نیستند، لذا باید این اصل را سرلوحه کار خود قرار دهند. کتابداری واقعاً شایسته این نام است که با انجام دادن کارهای جدید و ابتکاری، مرتب در خواننده تحول ایجاد بکند و هر ساعت او را در مقایسه با ساعت قبل متحول سازد. یعنی ضمن پاسخ‌گویی به خواسته‌های مخاطب، فضایی را برای بیان ناگفته‌ها و حتی ناخواسته‌ها فراهم بیاورد و به صورت هدایت‌گر فرهنگی تأثیرگذار باشد».^{۱۵}

«نتایج پژوهشی با عنوان بررسی وضعیت کتابخانه‌های شهرستان یم در سال ۱۳۸۲ نشان می‌دهد که علی‌رغم وضعیت نسبتاً مناسب کمی کتابخانه‌های شهرستان، این نهادهای فرهنگی به علت ضعف‌های کیفی نتوانسته‌اند نقش اصلی خود را به عنوان نهادی پویا در توسعه فرهنگ شهرستان ایفا کنند. نارضایتی بیشتر مراجعه‌کنندگان از خدمات کتابخانه‌ها بیانگر این واقعیت است که انتظارات جامعه در حال رشد کشورمان، با امکاناتی که کتابخانه‌ها در اختیار آن‌ها قرار داده‌اند، برآورده نمی‌شود. لذا برای رفع این معضل باید چاره‌ای اندیشید. زیرا حجم بالای اطلاعات که هر روزه بر آن افزوده می‌شود، می‌طلبد که کتابخانه‌ها از قالب سنتی خود به درآیند و به صورت پایگاهی شوند که جدیدترین اطلاعات را در خود جای داده است و پیشرفته‌ترین امکانات را در اختیار مراجعه‌کنندگان قرار می‌دهد. برای رسیدن به این هدف استفاده از امکانات بخش‌های گوناگون جامعه اعم از بخش‌های خصوصی و نهادهای شهری و موقوفات و سایر منابع می‌تواند یاری دهنده باشد».^{۱۶}

بنابراین کتابخانه‌های مساجد برای کسب موفقیت باید هماهنگ با تحولات و پیشرفت فن‌آوری با استفاده از فهرست‌نویسی و رده‌بندی علمی و نظام‌دار و امانت‌دهی منظم و فعال، امکان بهره‌مندی و دسترسی علاقه‌مندان به محتوای کتاب‌ها و انواع موضوع‌ها را فراهم آورند، چرا که در عصر اطلاع‌رسانی، روش‌های کهنه، قدیمی و ابتدایی دیگر کاربرد و کارایی لازم را ندارند.

اگر مساجد در وضعیتی باشند که بتوانند فرد توانمندی را به عنوان کتابدار انتخاب و پس از طی آموزش‌های لازم براساس برنامه‌ای منظم از او استفاده کنند، تأثیری بسیار در جذب کتاب‌خوان‌های نوجوان و جوان خواهد داشت و در حقیقت از جمله رموز اصلی توفیق کتابخانه‌های مساجد همین است.

اما چون در اکثر مساجد این امکان وجود ندارد، لذا باید از مشارکت نوجوانان و جوانان برای اداره کتابخانه‌های مساجد بهره گرفت. گروهی متشکل از چند جوانان علاقه‌مند می‌تواند کتابخانه مسجد را به خوبی اداره کنند.

^{۱۴} . شورای کتاب کودک ۱۳۸۲ : ۱۷ .

^{۱۵} . شورای کتاب کودک ۱۳۸۲ : ۱۸ .

^{۱۶} . عباس‌زاده، و همکاران ۱۳۸۲ : ۱۱۲ .

تجربه نشان داده است اگر به گروه‌های نوجوان و جوان مسؤلیت داده شود و به خوبی رهبری شوند، می‌توانند بسیار مؤثر واقع شوند، حتی اگر خانواده‌های آنان این آمادگی را نداشته باشند. هرچند خود ما در کشورمان تجربه‌های بسیار موفقی از این دست داریم، ولی استفاده از تجربه‌های سایر کشورها نیز می‌تواند مفید واقع شود.

«مثال جالب در این زمینه، نهضت سارودادیا در سریلانکاست. کشوری که در بسیاری از دهکده‌هایش، کودکان کلید توسعه مشارکت در جامعه‌اند. معلمان مدارس ابتدا الگوهای مشارکت کودکان را متحول کردند و به دنبال آن همین کار را درخصوص بزرگسالان انجام دادند»^{۱۷}.
در ضمن بر این نکته مهم تأکید می‌شود که مشارکت نوجوانان و جوانان در اداره مسجد باید همراه با نظارت و آموزش باشد.

۲. آشنا ساختن همه مردم با نقش کتاب در زندگی و لزوم مطالعه: آگاه کردن مردم جامعه به‌ویژه کودکان و نوجوانان درباره اهمیت کتاب و نقش مطالعه در زندگی فردی و اجتماعی انسان، از جمله مقدمات ترویج فرهنگ مطالعه و کتابخوانی در مدارس است. وقتی مردم بدانند کتاب خوب و مفید دارای چه ارزش و اهمیتی است و چگونه می‌تواند آنان را در مسیر زندگی سالم و سعادت بخش قرار دهد، به آسانی آن را می‌پذیرند. در حقیقت، همین آگاهی است که می‌تواند انگیزه‌ای قوی برای کودکان و نوجوانان و حتی بزرگسالان به منظور روی آوردن به کتاب و مطالعه باشد. بنابراین، از جمله اساسی‌ترین برنامه‌هایی که در مساجد باید در نظر گرفته شود، بررسی راه‌های افزایش آگاهی مردم درخصوص این امر مهم است.

۳. معرفی کتاب‌های خوب: معرفی کتاب به عنوان کاری انگیزشی، برای ترویج فرهنگ مطالعه و کتابخوانی مؤثر است. در تحقیقات انجام شده، قرائت قسمت‌هایی از کتاب و هم‌چنین معرفی کتاب در تابلوی اعلانات، تأثیری فراوان در تشویق افراد به مطالعه دارد، که از میان این دو روش، روش اول بازدهی بیشتری داشته است.

«از جمله کارهایی که پیش از معرفی کتاب باید انجام شود، تلخیص کتاب است. «تلخیص» یعنی خلاصه کردن و منظور از تلخیص کتاب یا نوشته‌ای، بیان اصل مطلب در کوتاه‌ترین شکل خود است»^{۱۸}.

از مهم‌ترین کارهایی که در تلخیص کتاب باید به آن توجه کرد، تعیین مشخصات کتاب، شامل نام کتاب، نام و نام خانوادگی نویسنده یا مترجم، نام مؤسسه انتشاراتی، سال انتشار، محل انتشار، تعداد صفحه‌ها، و نوبت چاپ است که باید با خطی زیبا نوشته شود و در تابلویی که در معرض دید نمازگزاران باشد یا بر در ورودی کتابخانه نصب گردد.

هم‌چنین اگر امام جماعت هفته‌ای یک بار ظرف چند دقیقه کتابی مناسب و ارزشمند را معرفی نماید، انگیزه‌ای قوی زیادی برای مطالعه کتاب در علاقه‌مندان به وجود می‌آورد. ضمن این که استمرار چنین اقدامی ارزش قابل شدن برای کتاب و کتابخوانی است. نکته مهمی که باید مدنظر قرار گیرد، این است که حداقل چند جلد از کتاب‌هایی که معرفی می‌شود، در کتابخانه مسجد موجود باشد.

۴. دعوت از افراد صاحب نظر و متخصص: از جمله کارهای ارزشمندی که امام جماعت و هیأت امنای مساجد می‌توانند انجام دهند، دعوت از افراد صاحب نظر و علاقه‌مند در این حوزه و یا کتابداران کتابخانه‌های عمومی است. حضور افراد متخصص و آگاه به مقوله کتاب و کتابخوانی می‌تواند موجب ترغیب و تشویق مردم به ویژه کودکان و نوجوانان باشد. مساجدی که فضای مناسبی برای تأسیس و راه‌اندازی کتابخانه ندارند می‌توانند با این اقدام خود، امکان ارتباط بیشتر افراد با کتابخانه‌های عمومی و سایر کتابخانه‌ها را به وجود آورند و در جهت فراگیر شدن فرهنگ مطالعه و کتابخوانی قدم بردارند.

۵. تشکیل انجمن‌ها و گروه‌های علمی و فرهنگی: تشکیل انجمن‌ها و کانون‌های دانش‌آموزی، دانشجویی و تشکل‌های ویژه جوانان، فرصت ارتباط مؤثر با این قشر توانمند و پویا با مساجد را فراهم می‌آورد و بخشی از این انجمن‌ها و کانون‌ها می‌توانند با کتابخانه مرتبط شوند، انجمن‌های علمی و فرهنگی و مطالعه و تحقیق گروه‌هایی از دانش‌آموزان و نوجوانان

^{۱۷}. هارت ۱۳۸۰: ۲۶.

^{۱۸}. یغماء ۱۳۶۱: ۹.

و جوانان علاقه‌مند اگر به كمك يك يا چند نفر از مربيان آگاه، سازماندهی و هدایت شوند و براساس استعدادها و دلبستگی‌هایشان در مسیر مطالعه، تحقیق و گردآوری مدارك و غیره راهنمایی شوند، كمکی مؤثر در این زمینه خواهد بود. نتیجه کار این گروه‌ها می‌تواند از طریق نشریه داخلی مسجد، بولتن و یا روزنامه دیواری در اختیار دیگران قرار گیرد.

به هر حال این نکته حایز اهمیت باید مورد توجه مسؤولان امر قرار گیرد که فعالیت‌های متنوع و سازنده گروهی، نقش به‌سزایی در جذب نوجوانان به مساجد خواهد داشت، چرا که گروه جایی است که فرد می‌تواند توانایی‌ها و استعدادهاى خود را در حد اعلا نشان دهد و رضایت خاطر کسب نماید.

دکتر علی اکبر شعاری نژاد (۱۳۷۷ : ۵۶۹) در بیان اهمیت و آثار گروه می‌نویسد:

«فرد در دوره نوجوانی نه كودك است و نه بالغ، به همین سبب به گروه و جمعیتی نیازمند است که به سطح رشد و مظاهر فعالیت و فهم او پاسخ دهد و آنها را بفهمد تا فرد، مقام واقعی خود را در میان دوستانش دریابد. گروه همسالان به این معنا، از جمله عوامل ضروری برای رشد و تکامل اجتماعی نوجوانان است و اهمیت آن در تربیت فرد - چنان که گفتیم - بیش از والدین و معلمان است؛ زیرا همین گروه است که محیط مناسب برای ایجاد عادت برای گفت‌وگوی اجتماعی، مهارت‌ها و ارتباطات فراهم می‌کند و روح وابستگی به يك جمعیت را در او رشد و پرورش می‌دهد، استعدادهاى اجتماعی او را آشکار می‌سازد و در نتیجه میزان رهبری، پیشوایی، اطاعت و فرمانبرداری، حدود سازگاری و نفرت خود را درمی‌یابد که در رشد اخلاقی و میزان قبول مقیاس‌های اخلاقی مؤثر است و به نوجوان برای کسب اطمینان خاطر در زمان رهایی از تسلط خانواده كمك می‌کند. علاوه بر آنها، نوجوانان را برای زندگی آینده و دوست داشتن دیگران آماده می‌کند.»

یکی دیگر از متخصصان تعلیم و تربیت نیز می‌گوید:

«کار گروهی پیشرفت اجتماعی را آسان می‌کند و موجب ایجاد انگیزه در افراد برای رسیدن به تکامل بیشتر می‌شود. همچنین ثابت شده است، گروه‌هایی که از روی دوستی تشکیل می‌شوند، با دوام‌ترین گروه‌ها هستند. تعلق داشتن، بیش از هر عامل دیگر، موجب ایجاد حس آرامش می‌شود. تعلق داشتن، به گروه آن قدر برای نوجوان اهمیت دارد که اگر از راه مثبت و سازنده و در جهت منافع جامعه برای تشکیل گروه‌ها اقدام نشود، ممکن است به شکل مخرب پدیدار شود و آثار زیانباری در پی داشته باشد.»

۶. راه‌اندازی بخش کودکان و نوجوانان در کتابخانه: از جمله مهم‌ترین راه‌های جذب کودکان و نوجوانان به کتابخانه‌های مساجد این است که این کتابخانه‌ها بخشی از محل، خدمات و کتاب‌های خود را به کودکان و نوجوانان اختصاص دهند و تك‌تك بچه‌هایی را که در حیطه نفوذ کتابخانه زندگی می‌کنند، دقیقاً از وجود کتابخانه و شرایط عضویت آن آگاه کنند.

«به‌طور مثال اگر در مسجد محله‌ای کتابخانه‌ای برای بچه‌ها تشکیل می‌شود، کتابدار بایست با حضور در مراسم نماز جماعت، چند دقیقه‌ای در مورد تشکیل و نحوه کار کتابخانه برای نمازگزاران صحبت کند و امام جماعت نیز به کرات (اما به فاصله معقول) در خصوص مورد اهمیت و لزوم مطالعه بچه‌ها سخنرانی کند و تذکرات لازم را بدهد. علاوه بر آن، کتابدار نباید تنها به این امر اکتفا کند، بلکه با ارسال نامه‌هایی برای تك‌تك خانواده‌های محل و یا با نصب آگاهی در مکان‌های مناسب، تأسیس و طرز کار کتابخانه را به اطلاع عموم برساند.»^{۱۹}

۷. استفاده از روش باز: نحوه دسترسی به کتاب نیز از جمله مواردی است که بر ایجاد میل و رغبت کودکان به مطالعه می‌افزاید. استفاده از روش باز برای کودکان نکته‌ای مهم است که باید دقت کرد. فضا باید به‌گونه‌ای باشد که آنها بتوانند کتاب‌های گوناگون را بررسی کنند، به دست بگیرند و ورق بزنند، تا بتوانند کتاب مورد نظر و دلخواه خود را انتخاب نمایند.

۸. برقراری ارتباط بین مساجد و مدارس: ایجاد ارتباط بین مدارس و مساجد به‌ویژه در مناطق و شهرهای کوچک که زمینه این ارتباطات بیشتر است، در بالا بردن میزان مطالعه در کودکان و نوجوانان مؤثر است. این ارتباط می‌تواند به ارتباطی دوسویه و مؤثر تبدیل شود. تشویق کودکان و نوجوانان مسجدی به بهره‌گیری از کتاب‌های موجود در مدرسه از یک سو و حضور امام جماعت و یا اعضای هیئت امنای مساجد در مدارس و هماهنگی به بهره‌گیری از سوی دیگر، زمینه‌ساز بهره‌گیری آنان از کتاب و در نتیجه افزایش مطالعه است. استفاده از همکاری معلمان مدارس هم برای آگاه ساختن در دانش‌آموزان مؤثر است. بسیاری از معلمان و مربیان، از جمله شخصیت‌های مورد علاقه و اعتماد کودکان و نوجوانان هستند. می‌توان با ترتیب دادن جلسه‌های سخنرانی، برگزاری مراسم جشن کتاب و برنامه‌های متنوع دیگر از معلمان دعوت کرد تا مردم به ویژه کودکان و نوجوانان را در زمینه اهمیت کتاب و مطالعه آگاه کند.

استفاده از ارتباط بین مساجد و مدارس از جنبه‌های دیگر نیز حایز اهمیت است. در مساجدی که نزدیک مدارس قرار دارند، این ارتباط آسان‌تر شکل می‌گیرد. معمولاً در طول سال تحصیلی کلاس‌های آموزش خانواده با موضوعات گوناگون در مدارس تشکیل می‌شود و نتایج نسبتاً خوبی هم در بردارد. می‌توان یک یا دو جلسه از این آموزش‌ها را به موضوع اهمیت مطالعه و کتاب‌خوانی و روش‌های علاقه‌مند کردن کودکان و نوجوانان به مطالعه در مساجدی که شرایط مناسب دارند، اختصاص داد.

۹. برگزاری مراسم هفته کتاب: در اهداف برگزاری هفته کتاب آمده است:

«توسعه فرهنگ مکتوب و ایجاد علاقه و شوق در عموم مردم به ویژه

کودکان به امر کتاب و مطالعه».^{۲۰}

گرامی‌داشت هفته کتاب در مساجد از جمله اقداماتی است که می‌تواند در آگاه‌سازی جامعه و ایجاد رغبت و عادت به مطالعه مؤثر واقع شود. می‌توان با ترتیب دادن مراسم باشکوه، جشن کتاب، مسابقات گوناگون و تجلیل از کتابخوان‌های نمونه و امثالهم فضای جامعه را به سمت مطالعه و کتابخوانی سوق داد.

۱۰. وضع و تدوین مقررات برای کتابخانه: بدون تردید کتابخانه خوب، دارای قوانین و مقرراتی خاص است که همین امر، موجب ایجاد نظم و انضباط می‌شود و بازدهی کار کتابخانه را افزایش می‌دهد.

کتابخانه‌های مساجد، از این نظر، با مشکلاتی مواجه هستند که اگر با استفاده از روش‌های اصولی برای حل این مشکلات اقدامی صورت نگیرد، امور کتابخانه به خوبی پیش نمی‌رود و موفقیتی حاصل نمی‌شود. شاید اساسی‌ترین این مسائل، نظم و انضباط اعضا و چگونگی تحویل گرفتن و پس دادن کتاب باشد.

برای جلوگیری از بروز مشکلات احتمالی و به منظور بالا بردن کیفیت کار کتابخانه مسجد، به ویژه در خصوص کودکان و نوجوانان توجه به نکات زیر ضروری است:

الف) بسیاری از مشکلاتی که اعضا پدید می‌آورند، ناشی از ناآگاهی و نداشتن شناخت صحیح از کتابخانه و قوانین و مقررات مربوط به آن است؛ لذا باید در ابتدای عضویت، در نهایت خوشرویی و دقت، قوانین و مقررات کتابخانه را برای مراجعه‌کنندگان، بیان کنند و از آنان خواسته شود، با مسئولان کتابخانه و کتابدار همکاری کنند.

ب) می‌توان قوانین و مقررات کتابخانه را روی یک برگ کاغذ، تایپ کرد و هنگام ثبت‌نام برای عضویت در کتابخانه مسجد، در اختیار مراجعه‌کنندگان قرار داد، تا پس از مطالعه دقیق و آگاهی از مقررات، متعهد به رعایت آن شوند و ورقه را امضا کنند و در پرونده کتابخانه‌ای اعضا نگهداری شود.

ج) کتابدار مسجد، نباید برای ایجاد انضباط، به زور و اجبار متوسل شود، بلکه باید با آگاهی از روحیه کودکان و نوجوانان به‌گونه‌ای رفتار کند که از علاقه آنان به کتابخانه کاسته نشود و ضمن رفتار صمیمانه، نظم و انضباط نیز رعایت شود.

د) کتاب در کتابخانه‌های کودکان و نوجوانان، «کالای مصرفی» است. بنابراین، نباید برای حفظ کتاب‌ها، بیش از اندازه سخت‌گیری کرد یا با اجرای قوانین خشک، مراجعه‌کنندگان را جریمه نمود، چرا که این کار موجب فاصله گرفتن آنان از کتابخانه می‌شود. بلکه باید علاوه بر تقویت روحیه امانت‌داری در کودکان و نوجوانان، تدابیری اتخاذ کرد

^{۲۰} . قمی فر ۱۳۷۹ : ۸۸ .

تا عمر مفید کتاب‌ها بیشتر شود و هر بار که کتابی خراب یا پاره می‌شود و تعمیر شدنی است، درخصوص آن اقدام لازم به عمل آید.

ه) هرگز نباید کتاب‌هایی را که کثیف و فرسوده شده یا جذابیت خود را از دست داده است، در کتابخانه نگه داشت زیرا کودک و نوجوان علاقه‌مند است که کتاب‌های جالب، تمیز و زیبا در اختیار داشته باشد.

و) برای تأخیر در تحویل کتاب نیز جریمه تعیین نکنید. مطمئن باشید کودکان علاقه‌مند، پس از مطالعه کتاب‌هایی که به امانت گرفته‌اند، بی‌صبرانه آماده گرفتن کتابی دیگر هستند. بنابراین، تأخیر در تحویل کتاب حتماً علتی دارد، لذا ابتدا باید آن‌ها را شناسایی و سپس کودک را در حل مشکل وی یاری نمود. ممکن است علت تأخیر، بیماری، مسافرت، زیاد بودن تکلیف‌های مدرسه، امتحان یا موردی دیگر باشد. حتی اگر علت این تأخیر بی‌نظمی دانش‌آموز باشد، با جریمه نمی‌توان نظم را به او آموخت. جریمه، بیش از آن که نظم را در پی داشته باشد، موجب دلسردی و دوری کودکان از کتاب و مطالعه می‌شود.

ز) اگر تعداد اعضای کتابخانه مسجد زیاد است و آنان در طول هفته، فقط یک بار می‌توانند برای گرفتن کتاب مراجعه کنند، بایستی در صورت نیاز و علاقه آنان، هر بار دو یا سه جلد کتاب به ایشان امانت داد، تا در فاصله یک هفته، به مواد خواندنی بیشتری دسترسی داشته باشند و با انتظاری ملال‌آور روبه‌رو نباشند.

ح) هیچ وقت کودکان و نوجوانان را مجبور نکنید خلاصه کتاب را بنویسند. هرچند این کار بسیار مفید و سازنده است؛ اما اگر جنبه زور و اجبار داشته باشد، موجب فاصله گرفتن آنان از کتابخانه می‌شود؛ زیرا بعضی از دانش‌آموزان، این حوصله و توانایی را ندارند. البته به مرور می‌توان با استفاده از راه‌های گوناگون آنان را به این کار تشویق کرد. به‌طور مثال، کتابدار مسجد خلاصه‌های کتاب را بخواند و به نویسندگان آن امتیاز دهد.

علاوه بر آن چه بیان شد، راه کارهای دیگری برای افزایش میزان مطالعه از طریق مساجد وجود دارد که در این مقاله فرصت طرح آن‌ها نیست. اما در مجموع یک نکته اساسی دیگر را نباید از نظر دور داشت که مرکز رسیدگی به امور مساجد وظیفه‌ای سنگین در این زمینه دارد. این مرکز باید برنامه‌ای اساسی برای تأسیس و تقویت کتابخانه‌های مساجد تدوین کند و ضمن تعیین خط مشی کلی نظارت لازم را بر عملکرد کتابخانه‌ها به عمل آورد.

اختیارات هیئت امنای مساجد هم باید در حدی باشد که بتوانند براساس شرایط بومی و منطقه‌ای تصمیمات لازم را اتخاذ کنند که شامل انتخاب کتاب‌های مناسب، برگزاری نمایشگاه‌ها، نحوه اداره کتابخانه‌ها، چگونگی جلب مشارکت گروه‌ها، تشکله‌ها و نهادهای اجتماعی و غیره می‌شود.

«وجود شبکه‌ی سازمانی کتابخانه‌های مساجد، می‌تواند در جهت رفع پاره‌ای از مشکلات کتابخانه‌ها مؤثر واقع شود؛ این شبکه باید اختصاصاً به بحث تحقیق و توسعه کتابخانه‌های مرکزی و کتابخانه‌های مساجد و به روش‌های گسترش خدمات و بهینه‌سازی کتابخانه‌ها و به تلاش در جهت حل مشکلات آن‌ها و یافتن الگو و کارکردهای جدید، برای کتابخانه‌های مساجد بپردازد. افزون بر این، مسؤول ارزیابی کلیه خدمات و فعالیت‌های کتابخانه‌های مرکزی مساجد است، تا میزان توفیق و ناکامی آن‌ها را در مقاطع زمانی متفاوت، مورد بازبینی قرار دهد. ضمن سنجش میزان قابلیت‌های هر کتابخانه، رهنمودها یا پیشنهادهای لازم را برای بهبود خدمات کتابخانه آن استان یا شهرستان خاص ارائه دهد.»^{۲۱}

پیشنهادها و راه کارهای اجرایی براساس تعالیم اسلامی، افزایش آگاهی و بصیرت از جمله مهم‌ترین راه‌های رسیدن به مقصود است.

امام صادق علیه‌السلام می‌فرماید:

«کسی که بدون بصیرت و بینش عمل کند همچون کسی است که در

²¹ . مجیدی ۱۳۷۸ : ۲۲۷ با تصرف و تلخیص .

طریق و مسیر پیش نمی‌رود، از این رو هرچه بر تندی و حرکت خود بیفزاید، از مقصد دورتر می‌شود».

و امام علی علیه‌السلام نیز می‌فرماید:
«انسانی که بدون علم عمل می‌کند، بیش از آن که اصلاح‌گر باشد مایه تباهی است».

بنابراین اساسی‌ترین کارهایی که باید صورت گیرد، ایجاد زمینه آگاهی ائمه جماعت، هیأت امنای مساجد، نمازگزاران و نوجوانان و جوانان در باره اهمیت مطالعه و کتابخوانی در زندگی است، بنابراین پیشنهاد می‌شود:

۱. برنامه‌ریزی لازم برای آموزش ائمه جماعت و هیأت امنای مساجد توسط نهادهای ذی‌ربط درباره اهمیت وجود کتابخانه در مساجد و نقش کتاب و مطالعه در رشد و تعالی کودکان و نوجوانان.

۲. تبیین اهمیت مطالعه و کتابخوانی به کمک ائمه محترم جماعت برای نمازگزاران و کودکان و نوجوانان به منظور ایجاد آمادگی و انگیزه لازم و مشارکت در راه‌اندازی یا تقویت کتابخانه مساجد و استفاده از آن و معرفی کتاب‌های مناسب در این زمینه به والدین.

۳. ایجاد زمینه ارتباط مؤثر بین مساجد و مدارس به منظور تبادل تجربه‌ها و دستیابی به اهداف مورد نظر از جمله جذب دانش‌آموزان به مساجد برای بهره‌مندی از کتابخانه.

۴. تهیه مجموعه‌ای از کتاب‌های علمی و آموزشی مورد نیاز دانش‌آموزان علاقه‌مند به شرکت در کنکور سراسری دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی و تجهیز کتابخانه‌های مساجد به این کتاب‌ها.

۵. ایجاد ارتباط با دستگاه‌های اجرایی و نهادهای فرهنگی و دولتی به منظور راه‌اندازی و توسعه و تجهیز کتابخانه‌های مساجد، هم‌چنین با توجه به سیاست‌های وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی مبنی بر واگذاری کتابخانه‌های عمومی به بخش خصوصی و حمایت از این کتابخانه‌ها و بررسی راه‌کارهای اجرایی به منظور توافق بین مرکز رسیدگی به امور مساجد و این وزارتخانه پیشنهاد می‌شود.

۶. برگزاری مسابقات کتابخوانی در سطح مساجد با توجه به شرایط سنی و نیازهای مخاطبان با در نظر گرفتن همه جوانب (حداقل دو بار در سال).

۷. برگزاری نمایشگاه کتاب و نرم‌افزارهای گوناگون، حداقل هر سال یک بار در شهرهای کوچک، به منظور سهولت دستیابی به کتاب، چند مسجد می‌توانند مشترکاً کتاب‌های مورد نظر را تهیه و به صورت دوره‌ای اقدام به برگزاری نمایشگاه کنند.

۸. برگزاری مراسم جشن کتاب به مناسبت‌های گوناگون از جمله در هفته کتاب در مساجد و اجرای برنامه‌های مفید و متنوع.

۹. اهدای کتاب مفید و سازنده به نوجوانان و جوانان برای تلاش‌ها و کسب موفقیت‌ها، توصیه می‌شود همراه با کتاب جوایزی دیگر هم به این افراد اهداء گردد، تا خاطره خوشی از اهدای کتاب به ویژه برای کودکان بر جای بماند.

۱۰. دعوت از هنرمندان، دانشمندان، شاعران و نویسندگان برای سخنرانی و بحث و گفت‌وگو با علاقه‌مندان و معرفی شخصیت‌های برجسته با برگزاری نمایشگاه کتاب از آثار آنان.

۱۱. تهیه جزوات آموزشی مناسب در باره نحوه بالا بردن کیفیت کار کتابخانه‌های مساجد و نقل تجربه‌های موفقیت‌آمیز و ارسال به کتابخانه‌های مساجد سراسر کشور.

۱۲. برگزاری جشنواره کتابخانه‌های موفق مساجد در هفته کتاب یا به مناسبت‌های دیگر به منظور معرفی تلاش‌گران این عرصه و ایجاد انگیزه در دست‌اندرکاران سایر مساجد.

۱۳. سعی شود تا حد امکان برای اعضای کتابخانه و به ویژه کودکان و نوجوانان از روش قفسه باز استفاده شود، چرا که در معرض دید بودن قفسه‌ها و دیدن کتاب‌ها از نزدیک و لمس کردن و ورق زدن آنها، در کتاب خوانی و مطالعه، تأثیری مثبت دارد.

۱۴. انتخاب جوانان علاقه‌مند به عنوان کتابدار و برنامه‌ریزی هماهنگ در سطح هر شهرستان، به منظور آموزش آنان و بهره‌گیری از فن‌آوری در اداره امور کتابخانه.

۱۵. تشویق واقفان و هیأت امنای مساجد برای ساخت فضای مناسب کتابخانه در جوار مساجد.

منابع و مأخذ

۱. امیری، محمود (۱۳۸۴)، *رسالت مساجد در توسعه فرهنگ کتاب و کتاب خوانی*، ماهنامه مسجد، ش ۸۸.
۲. انصاری، نوش‌آفرین (۱۳۸۲)، *فصل‌نامه شورای کتاب کودک*.
۳. دفتر رهبری (۱۳۸۰)، *نگرش‌های موضوعی/۳، کتاب و کتاب‌خوانی*، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
۴. رهگذر، رضا (۱۳۷۰)، *قلمرو ادبیات کودکان*، تهران، حوزه هنری سازمان تبلیغات اسلامی.
۵. شعاری‌نژاد، علی اکبر (۱۳۷۳)، *روان‌شناسی رشد (چاپ یازدهم)*، تهران، انتشارات اطلاعات.
۶. عباس‌زاده، عباس (۱۳۸۲)، *فصل‌نامه پژوهش‌گران فرهنگ*، سال اول، ش ۴.
۷. فتح‌آبادی، رضا (۱۳۷۱)، *اشاعه فساد فرهنگی و پوچ‌گرایی*، تهران، نشر بلیغ.
۸. فرحزاد، محمد (۱۳۷۵)، *سال‌نامه کتابداری*، سال سی ام، دفتر بیست و چهارم و بیست و پنجم.
۹. قمی فرد، محمد (۱۳۷۹)، *آشنایی با فعالیت‌های تربیتی و اجتماعی*، تهران، نشر عابد.
۱۰. کاریشخ‌راوری، ماشاءالله، و فاطمه تویسرکانی‌راوری (۱۳۸۴)، *نقش فعالیت‌های مکمل و فوق برنامه* در پیشگیری و کاهش آسیب‌ها، مجموعه مقالات همایش علمی - کاربردی جایگاه فعالیت‌های مکمل و فوق برنامه، انتشارات رسانه تخصصی.
۱۱. کاریشخ‌راوری، ماشاءالله (۱۳۷۸)، *چگونه کودکان و نوجوانان را به مطالعه علاقه‌مند کنیم؟* چاپ اول، تهران، انتشارات مدرسه.
۱۲. کریمی، عبدالعظیم (۱۳۸۱)، *رویکردی نمادین به تربیت دینی با تأکید بر روش‌ها*، تهران، انتشارات قدیانی.
۱۳. کلینی (۱۳۷۵)، *اصول کافی/ ۱*، مترجم محمد باقر کمره‌ای، تهران، انتشارات اسوه.
۱۴. مجیدی، موسی (۱۳۷۸)، *راهنمای ایجاد و گسترش کتابخانه‌های آموزشگاهی*، تهران، انتشارات مدرسه.
۱۵. مدیریت امور کتابخانه‌های عمومی استان کرمان (۱۳۸۴)، *نگاهی اجمالی به وضعیت کتابخانه‌های عمومی* و قانون جدید و آیین‌نامه‌های اجرایی تأسیس و نحوه اداره کتابخانه‌های عمومی کشور.
۱۶. منصوری، جواد (۱۳۷۴)، *جنگ فرهنگی علیه انقلاب اسلامی*، مشهد، انتشارات آستان قدس رضوی.
۱۷. هارت، راجرای (۱۳۸۰)، *مشارکت کودکان و نوجوانان*، ترجمه فریده طاهری، تهران، دفتر پژوهش فرهنگی.
۱۸. یغما، عادل (۱۳۶۱)، *فن تلخیص کتاب*، تهران، کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان.